

STJEPAN KRASIĆ, STJEPAN GRADIĆ (1613—1683). ŽIVOT I DJELO

Zagreb, 1987, str. 521 + slike

Svako teško doba u životu Dubrovačke Republike iznijelo je nekog sugrađanina koji je pridonio njenom održanju i spasu. U galeriji takvih likova nalazimo požrtvovne diplomate koji su se nesebično i samozatajno prihvaćali teških misija. Njihova spretnost i zalaganje poznati su iz uputa koje im je davao Senat, podnesenih izvještaja na povratku i postignutih praktičnih rezultata. Pokraj vlastele, neki su bili iz svećeničkih redova pa i pučanskog podrijetla.

Veoma rano, još za života, jedan među njima stekao je opće priznanje i zahvalnost uz naziv »otac domovine«, to je — Stjepan Gradić. Opširniju biografiju i djelatnost objavio je Đ. K ö r b l e r, u uvodu knjizi »Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina Senatu Republike Dubrovačke od godine 1667. do 1683«. MSHSM 37, Zagreb 1915, sadržajno i dokumentirano. U povodu 370. godišnjice rođenja i 300. godišnjice smrti organiziran je simpozij u Dubrovniku 10. i 11. listopada 1983. Referati su objavljeni u »Zborniku radova o dubrovačkom učenjaku Stjepanu Gradiću (1613—1683) u povodu 300. obljetnice smrti«. Hrvatsko prirodoslovno društvo. Sekcija za povijest znanosti, Zagreb 1985, str. 180. Za to vrijeme izradio je sveučilišni profesor na Angelicum u Rimu dr. Stjepan K r a s i ć monografiju koju je, pod naslovom na početku prikaza, objavila JAZU u seriji Djela u Razredu za društvene znanosti knj. 67.

Nakon Uvodne riječi urednika Duje R e n d i ć a-M i o č e v i ć a i autorova Predgovora s općim uputama u dosadašnju literaturu — nisu nažalost, jer je rukopis već bio predan u postupak, ušle spoznaje sa simpozija u Dubrovniku iz 1983 — i bibliografije, slijedi opširan Uvod u dubrovačke prilike XVII stoljeća.

Autor je izlaganje podijelio na dva dijela. U prvom je Gradićev život i djelatnost, u drugom njegov književno-znanstveni rad. Prateći životni put od rođenja do smrti unio je i unutrašnje i vanjske okolnosti koje su utjecale na Gradićevu aktivnost. Tim slijedom možemo krenuti i mi u prikazu knjige.

Rodio se u vlasteoskoj obitelji Gradi (Gradić). Prema tradiciji rodonačelnik je neki Vuk, vojni zapovjednik kule na Prijekom. Podigao ju je potkraj XI ili početkom XII st. zetski kralj Bodin da — preko močvare (današnja Placa, Stradun) — nadzire Dubrovnik i u danom času osvoji. Dubrovčani su nagovorili tog Vuka da im preda utvrdu. Zauzvrat su ga primili u patricijat. Stavio je sebi u grb stubište (grado). Na mjestu utvrde Dubrovčani su podigli današnju Crkvu Sv. Nikole. Bez obzira na priču, nasipavanje i prijelaz preko močvare na tvrdo kopno, današnje Prijeko, dalo je sigurnost prvotnom naselju na hridi i obranu luke i njena prometa. Stari su Dubrovčani svake godine na Uskrs, iz zahvalnosti i sjećanje, obavljali procesiju do Sv. Nikole — negdašnje kule.

Stjepan se rodio 6. ožujka 1613. od oca Miha i majke Marije rođ. Beneša. Što je majka iz roda Beneša, bilo je presudno u obrazovanju i karijeri mladog Stjepana.

Prve nauke stjecao je u vlastitoj kući. U nju su dolazili pjesnik Đivo Gundulić, fizičar Marin Getaldić i posebice majčin brat, a njegov ujak, Petar Be-

neša. Sustavno školovanje započeo je u privatnoj isusovačkoj školi »Collegium rhagusinum« u kojoj su predavali Ignjat Tudišević, Marin Gundulić, Bartul Kašić i dr.

Kad mu je ujak Petar Beneša, koji je bio kanonik, otišao u Rim u diplomatsku službu kod Svete Stolice, prepustio mu je kanoničko mjesto i nadarbinu u dubrovačkom kaptolu. Tako je Stjepan ušao u klerički stalež. Ujak ga 1629. pozove u Rim. Tu je nastavio školovanje u glasovitom isusovačkom »Collegium romanum« uz pomoć dubrovačke stipendije. God. 1634. diplomirao je filozofiju i položio magisterij. Ujak ga je kao studenta upućivao u diplomatske poslove jer mu je povjeravao da obavlja korespondenciju. Nakon toga upisuje građansko i crkveno pravo na sveučilištu u Fermo. God. 1635., posjetio je Dubrovnik. Pred sugrađanima je održao predavanje o filozofiji. To je bila uobičajena praksa da javno pokaže što je naučio dok je koristio stipendiju. Pravni studij nastavio je u Bologni. Dubrovačka vlada mu povjerava da pronade novog profesora za humanističke predmete na dubrovačkoj školi. God. 1638. doktorirao je iz obaju prava (utriusque iuris). Ujak ga tada namješta u Državno tajništvo da sastavlja diplomatske upute papinskim nuncijima. Istodobno studira teologiju. Kad je 1642. umro ujak, dubrovačka vlada imenuje Stjepana za svoga diplomatskog predstavnika. Daje mu i prve zadaće: spriječiti u Rimu da za predsjednika mljetske benediktinske kongregacije bude izabran stranac Talijan, nego da bude Dubrovčanin Jerolim Đurđević; da pronade arhitekta koji će popraviti zgrade u gradu nakon potresa 1639; da onemogući premještanje dubrovačkog nadbiskupa Larizze. Gradić je to uspješno obavio. God. 1643. postao je opat Benediktinske opatije sv. Kuzme i Damjana u Tkonu na otoku Pašmanu. Naziv opat pratio ga je kroz čitav život. Iste godine primio je svećenički red i vraća se u Dubrovnik. Mlad, naobražen sa znanjem stranih jezika, okretan u književnosti i prirodnim znanostima, glavar kanoničkog zbora i arhiđakon. Dosta putuje, ali nije više diplomatski predstavnik u Rimu.

God. 1653. vraća se u Rim u kojem će ostati do smrti, 30 godina. To je najznačajnije i najsadržajnije doba njegova života. Namješta se u Državnom tajništvu za dopisivanje sa kršćanskim državama. Uskoro ga dubrovačka vlada postavlja za svoga diplomatskog predstavnika. Nameće mu poslove: ne dopustiti obnovu procesa u Vatikanu osuđenim svećenicima zbog bune na Lastovu; da se što prije otvori isusovački kolegij, koji je, na njegovo zalaganje, proradio 1658; ukloniti neprilike koje su se javile u trgovini s Anconom (Jakinom). God. 1658. prelazi u Kongregaciju indeksa za cenzuru knjiga. Tu je čitao rukopise različitih sadržaja na grčkom, latinskom, talijanskom, španjolskom, portugalskom, francuskom jeziku, a poznavao je i ruski. Prelazi zatim 1661. za drugog kustosa Vatikanske biblioteke. Uglednije mjesto nego dosadašnje koje mu omogućava veće diplomatsko angažiranje. Vlada ga zadužuje da isposluje da za trebinjsko-mrkanjskog biskupa bude postavljen jedan svjetovnjak, liječnik i doktor obaju prava. Gradić je uspio s tim da je kandidat najprije morao postati svećenik.

U doba kandijskog rata (1645—1669) papa je namjeravao sklopiti protuturski savez da bi se pomoglo Veneciji. Dubrovniku, zbog svoga položaja, to nije odgovaralo. Zahtijevao je od Gradića da zamisao razbije. Ako ne može, onda neka se Dubrovnik isključi iz saveza. Budući da savez nije odgovarao ni Francuzima, propao je. Istodobno Gradić je u diplomatskoj službi Sv. Stolice kad je trebalo izgladiti nesuglasice s Lujem XIV.

U katastrofalnom potresu 1667. Dubrovčani se odmah obraćaju Gradiću. On smjesta organizira pomoć, pronalazi stručnjake, tješi i hrabri sugrađane. Na dramatična pisma i molbe dubrovačkog Senata, odgovara smireno i poticajno. Svjetuje što treba učiniti i kojim redom. Prvo je poduzeo da se Dubrovnik zaštititi od vanjskih neprijatelja: Venecije i Turske. Piše papi i kardinalima memorandum, šalje stručnjake, hranu, oružje i novac. Izrađuje planove za obnovu grada i Republike, ne samo u građevinskom nego i u državnom, gospodarskom, društvenom i moralnom pogledu. Istina je da Dubrovčani nisu baš u svemu prihvatili njegove vizije. Zasluga mu je da je gotovo sva Evropa bila upoznata s dubrovačkim teškoćama. Neki su nesebično i prema mogućnostima priskočili u pomoć kao npr. Sv. Stolica, drugi slabije ili simbolično: Francuska, Španjolska, Lucca, Toscana, Savoja, Venecija, Modena, Parma, Austrija pa čak i Turska. Unatoč tome što je izostala očekivana i obećavana materijalna pomoć, propagandni i moralni učinak Gradićevih akcija bio je velik. Zbog toga je dobio naziv: »Obnovitelj našega grada i slobode«. Njegova je zasluga da se podigla nova (današnja) katedrala. Na južnoj strani pročelja uklesan je natpis njemu u čast.

U daljoj brizi i radu odskače nastojanje da se omete ili barem ublaži mletačko zlostavljanje i ograničavanje dubrovačke trgovine po Jadranu, posebice u Gabeli (Drijevimu). Ovdje su Dubrovčani gotovo monopolno prodavali sol. Izgladio je i posredovao u rješavanju spora dubrovačke vlade sa Španjolskom i Francuskom u sukobu oko Messine. Izrađivao je planove kako rješavati tzv. Istočno pitanje. Nisu se tad ostvarili. Njegovi tadašnji prijedlozi (i drugih diplomata) kasnije su se uvažavali kad je to vrijeme sazrelo. Posebice je radio na zbližavanju katolika i pravoslavaca. Veliki napor je uložio kada je Kara-Mustafa 1677. ucijenio Dubrovnik tražeći goleme novčane svote. Zauzeo se da se ne ukine mljetska benediktinska kongregacija, koja je okupljala 5 samostana. Odbio je molbu Senata da postane dubrovački nadbiskup. Vjerovao je da će više koristiti domovini prebivajući u Rimu. God. 1682. postao je prvi kustos, upravitelj Vatikanske biblioteke. Unatoč svojem položaju, živio je više nego skromno, često na rubu siromaštva. Umro je 2. svibnja 1683. u Rimu. Pokopan je u hrvatskoj Crkvi Sv. Jerolima pokraj povjesničara Ivana Luciusa — s kojim je surađivao — i Ivana Paštrovića.

U drugom dijelu autor sustavno registrira i vrednuje njegov književno-znanstveni rad. Taj je, zaista, mnogostran i mnogostruk. U književnom nadahnuću sastavljao je pjesme, satire i drame. Bio je izvrstan govornik. Njegov govor, npr. kardinalima uoči izbora pape Klementa IX doživio je tri izdanja. Za nj je dobio nagradu 100 škuda koju je poklonio Dubrovniku. Bio je zapažen u Kraljevskoj akademiji švedske kraljice Kristine. Pobrinuo se da se tiska Palmotićeve »Kristijada«. Istraživao je i povijest. U rukopisu je ostala, između drugih radova, povijest Dubrovačke Republike, koju autor kani objelodaniti. Ne treba zanemariti ni njegovu suradnju s Ivanom Luciusom za djelo »De regno Croatiae et Dalmatiae«. Pisao je rasprave iz prava, teologije i filozofije. Budući da se u XVII st. razvio pokret istraživanja prirode i njenih zakonitosti, poznat kao »znanstvena revolucija«, Gradić se bavi istraživanjima s područja egzaktnih znanosti. Tu su njegovi prinosi iz matematike, fizike, astronomije, optike, hidraulike i sl.

Ovo temeljito i sustavno djelo o Stjepanu Gradiću s obiljem novih podataka i procjena, nije isključiv prikaz njegova životnog puta. To je i povijest

Dubrovačke Respublike, posebice od 1667. do 1683. Svi diplomatski potezi, uspjesi i neuspjesi, prijedlozi i iščekivanja, mehanizam diplomatskih kanala i razgovora mogu se vidjeti i uočiti. Gradić je kudikamo više dao svom gradu živeći u Rimu, tadašnjem jednom od svjetskih središta kulture i diplomacije, nego da je ostao u Dubrovniku. Razumno je volio svoj grad. Htio je više i bolje nego je često uspijevaao i postizavao.

Poslije ove monografije bojim se da će se moći nešto bitno novoga dodati Gradićevu liku. Možda će se u pojedinostima njegovih diplomatskih procjena i ostvarenja uspjeti štogod drugačije reći. Bitno neće mijenjati ovdje iznijetu okosnicu. Jednakao je moguće ulaziti u detalje njegovih rasprava iz egzaktnih područja. Time će se stručnjaci, zacijelo, još baviti. Neće se zaobilaziti ni njegova djelatnost u humanističkim radovima, posebice književnosti s njenim vrstama. To je samo stvar mogućih budućih dotjerivanja. Ovo djelo ostaje trajan spomenik neumornom i svestranom diplomati, znanstveniku, polihistoriku i nadasve rodoljubu Stjepanu Gradiću.

Josip Lučić

ZELJKO R A P A N I Ć : PREDROMANIČKO DOBA U DALMACIJI

Logos, Split 1987, 239 str. + XXXII table

Knjiga Zeljka Rapaića svakako je jedan od važnijih doprinosa proučavanju našega ranog srednjovjekovlja posljednjih godina. Iako pisana prvenstveno iz vidokruga povijesti umjetnosti, ona osvjetljava promatrano razdoblje s mnogo šireg aspekta. Autor se potrudio da o predromanici kao dobu i pojavi progovori i uz pomoć povijesti, arheologije i lingvistike, što je dosta rijedak primjer interdisciplinarnosti u nas.

I sam svjestan nedostatka pojma »predromaničko doba« (od sredine 9. do sredine 11. st. — ova je datacija, naravno, sasvim gruba), autor objašnjava da se njime poslužio i zbog potrebe za nadovezivanjem na dosadašnja istraživanja. Termin je ipak, pretežno određen povjesnoumjetničkim viđenjem tog razdoblja, a manje karakteristikama društvenih odnosa. Činjenica je, doduše da se to razdoblje doista izdvaja svojim značajem od epohe koja mu je prethodila (»tamna stoljeća i vrijeme formiranja hrvatske države), kao i one što je slijedila (uspon nakon »godine 1000.«, što se kod nas očituje zapravo tek od sredine 11. stoljeća, odnosno za vladavine Petra Krešimira IV i Zvonimira), ali bi ga se trebalo imenovati drugačije, a ne prema stilu u umjetnosti, makar on u nekoj mjeri i prevladava kao odraz vremena.

Ponekom će se čitaocu učiniti neprikladnim i termin »Dalmacija« sadržan u naslovu. S jedne je strane Dalmacija u doba predromanike obuhvaćala samo bizantske gradove i otoke, a s druge, prostor između Cetine i Zrmanje, što ga autor proučava, zapravo je bio jezgra ranosrednjovjekovne Hrvatske. Zbog čega, dakle, ne »Predromantičko doba u Hrvatskoj«? Mislim da je autor ipak postupio ispravno, jer je suvremenim pojmom Dalmacije obuhvatio i njen bi-

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 21

ZAGREB

1988.

RADOVI	VOL. 21	str. 1—296	Zagreb 1988.
--------	---------	------------	--------------

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 4.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« osloboden je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

R A D O V I 2 1

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Davor

ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajeva 15, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student, Filozofski fakultet, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

ČORALIĆ LOVORKA, student Filozofski fakultet, Zagreb

JELIĆ-BUTIĆ dr. FIKRETA, Institut za radnički pokret, Zagreb

JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

KARAMAN dr. IGOR, Ružmarinka 5, Zagreb

LUČIĆ dr. JOSIP, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

MATICKA dr. MARIJAN, docent Filozofski fakultet, Zagreb

MIJATOVIĆ ANĐELKO, profesor, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu Zagreb

OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

SEKULIĆ ANTE, prof. Zagreb

VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

WOJTISKA HENRYH, Varšava, Poljska

ŽIVKOVIĆ dr. PAVAO, Filozofski fakultet, Zadar
